

ZAKAR PÉTER

EGY ERDÉLYI FORRADALMI NÉPSZÓNOK 1848/49-BEN

Bardocz (Bárdocz) János nemesi családban született Sepsiszentgyörgyön, 1821. június 21-én. Tehetségét bizonyítja, hogy 1840-től 1843-ig Bécsben, a Pázmaneumban képezhette magát. Visszatérését követően villámgyorsan felvette a nagyobb rendeket: 1843. július 22-én szubdiakónussá, 23-án diakónussá, végül 1844. szeptember 22-én pappá szentelték.¹ Már felszentelését megelőzően tanított Gyergyószentmiklóson, majd 1844. augusztus 14-én áthelyezték káplánnak Kolozsvárra.² 1846-ban az ő és Lönhart Ferenc (egykori bécsi növendék társa) fordításában megjelent August Gruber salzbugi érsek 1830 telén és nyarán tartott előadásainak anyaga. A Kolozsváron, 1846. február 6-án kelt előfizetési felhívásuk szerint a 13 ívre terjedő munka Németországban rövid idő alatt már 6 kiadást ért el. „Reméljük ez okból – írták a fordítók –, hogy amely munka rövid idő alatt ily gyors elterjedést és a mívelt közvélemény egyhangú dicséretét bírta jelessége által kivívni, annak az e nemben egyébiránt is kopár magyar irodalomba leendő átültetése nem lesz érdemetlen a részvétre.”³ A fordítók kérték Kovács Miklós püspöküket, hogy körlevélben hívja fel papjai fi-

E sajtós stílusú népszónok-tevékenységét részben az események felgyorsulása, részben az analfabetizmus magas aránya indokolta. Ugyanakkor már kortársait is megosztotta az a kérdés, vajon szükség van-e népszónokokra?

Tanulmányunk az ELKH – SZTE – ELTE Ókortudományi Kutatócsoport támogatásával jelent meg.

gyelmét a kötetre, ami meg is történt, így összesen 267 példányt jegyeztek elő, amiből 132-őt az iskolák kaptak meg.⁴

1846-ban Bardocz „Szentkereszti Vilmos” álnéven könyvismertetést írt Mátyus Eusebius *Poësis Miscellanea* című munkájáról. A könyv a tanulók számára magyar és latin nyelvű verseket és példabeszédeket foglalt magában. A latin részről („osztályról”) elismerően írt a recenzens: „Ezen osztály becse tehát a’ tanuló ifjúságra nézve tagadhatatlan; mint-hogy abban a’ növendék figyelmét leginkább megragadó tárgyak élénk, könnyű és világos elbeszélése a’ tudományt és erkölcsöt mintegy észrevétlenül csempészi bé az olvasó elméjébe, egyszersmind a’ nagyobb tudományos készületet, több ismeretet s azok iránti szeretetet ’s lankadatlan figyelmet feltételező klasszikai olvasmányoknak mintegy bevezető előcsarnokul szolgálhat. Örömmel üdvözli tehát ismertető e’ dolgozatok megjelenését, mint a’ melyek az irodalom terén feltűnő iskolai könyvek közt hasznukra nézve bizonyosan nem utolsók, s azoknak lehető legszélesebb olvasókört óhajt.”⁵

A magyar részről viszont rossz véleménye volt a recenzensnek. Szerinte a szerző megfeledkezett arról, hogy „a tudomány egyik ágában nyert érdemkoszorút, egy más mezőn ránk ragadt burjánok könnyen eldíszteleníthetik”. Kifogásolta a sok mesterkélrt, érthetlenségig homályos kifejezés használatát, a szavak elrendezésének szabálytalanságait, az ikes igék helytelen használatát, végül „az illedelmet könnyen sérthető” kifejezéseket.⁶ Az ismertetés olyan nagy hullámokat váltott ki, hogy a szerkesztőség egy későbbi lapszámban kénytelen volt felfedni, kit takar az álnév.⁷

1846. augusztus 6-án a püspökség 300 forintot utalt át Bardocznak, hogy betegségét kezelje, majd ahhoz is hozzájárultak, hogy hazautazzon, és ott kezelje magát. 1846. december 9-én Kantárol küldött levelében féltelmének adott hangot, hogy visszaesik betegségébe, és ezzel indokolta, hogy a Gyulafehérváron megüresedett rétori tanári állásért folyamodott. Rossz anyagi helyzete és adósságai mellett részletesen beszámolt az esperes kerület helyzetéről, dicsérve a püspököt Kádár Antal esperesi kinevezése miatt.⁸

1848-ban Bardocz már a gyulafehérvéri római katolikus nyilvános főgimnázium tanára volt az 1. humán osztályban.⁹ A tavasszal egyre feszültebbé váló nemzetiségi ellentéteknek hamarosan halálos áldozatai is voltak. 1848. június 3-án temették el Gyulafehérváron Móric Sámuel, akit Mihálcfalván ért halálos lövés. A katonai kórház udvarán felsorakozott a város nemzetőrsége, a soralakulatok és több ezer ember, akik előtt Elelkes Károly református lelkész tartott beszédet. A *Kolozsvári Híradó* így folytatta tudósítását: „A nemzetőrség saját költségén szép koporsóban és fáklyákkal hanga kíséretében temette el; a göröngyökre Bardocz János kat[olikus]. lelkész, hókeblű polgártársunk, fölállván, igen szép, remek magyarsággal készült lelkes búcsúztatót szavalt el.”¹⁰

1848 nyarán folytak a zsinati előkészületek. A gyulafehérvári papság július 19. és 31. között ülésezett, s Bardoczt választották tollvivőnek. Követelték az egyház szabadságát, az államtól való függetlenségét, sza-

bad zsinattartást a rituálék reformját, a böjti napok csökkentését, a cselédek és a gyermekek hitoktatását, a templomban való járkálás tiltását, egy újabb katolikus hitvédelmi lap indítását, a moldvai katolikusok támogatására, a szerzetesrendek reformját stb. Saját kezdeményezésükre javasolták a korszerű oktatást, az alrendű papsággal szembeni önkény kizárását, a papi nőtlenségnek evangéliumi tanácsná minősítését.¹¹ Augusztus 6-án tartotta a gyulafehérvári kerület a statusgyűlését és az egyházmegyei zsinatra vonatkozó előkészületi ülését. A jelenlevők ismét Bardocz Jánost választották meg jegyzőnek, bevezetésül pedig leszögezték, hogy „korunk a forradalmi átalakulás kora”. A határozatok sürgették a böjti napok és a breviárium reformját és a méltatlanná vált papok, illetve hívek egyházból való kizárását.¹²

A Gruber-féle könyv fordításának sikerére jellemző, hogy a gyergyói kerület papsága ezt a könyvet javasolta a hitoktatás hatékonyabbá tétele érdekében az 1848. szeptember elején megtartott egyházmegyei zsinaton.¹³ A zsinat újabb előrelépést jelentett a fiatal Bardocz számára, hiszen Lönharttal együtt kinevezték a gyulafehérvári teológia tanári állására, előbbit ráadásul még követnek is megválasztották a tervezett nemzeti zsinatra.¹⁴ Szeptember 10-én ráadásul Bardoczot kinevezték a helynök titkárjának, továbbá a konzisztórium helyettes jegyzőjének és iktatónak évi 200 forint jövedelemmel.¹⁵ Ő beszélt rá Csaplár Benedeket, hogy adja ki egyházi beszédeit, mivel „kat. egyházi beszédvár” címen egy sorozatot szeretett volna kiadni.¹⁶

Amikor szeptember végén Ráduly János kanonok nem adott számára előleget a nemzeti zsinatra történő elutazásával kapcsolatosan megszavazott 200 forintból, akkor bevádolta püspökénél a kanonokot. Nemcsak a pénz kifizetését követelte, de hosszasan gúnyolódott Rádulyon, és kilátásba helyezte felelősségre vonását a következő zsinaton azon tetteiért, „mikkel egy második Ráduly-vajdaféle szerepet akarna játszani, ha mindenki oly bárgyú, s gyáva volna, mint a kényurasága alatt nyomorgó klerikusok és cselédek”. Befejezésül még egyszer kérte a pénz kifizetését Kovács Miklóstól, „különben azt leszünk kénytelenek hinni, hogy mint Jellačić 5. Ferd[inánd]. ellenében, úgy Ráduly Ján[os] 5. Miklós ellenében valami despotát akar játszani; mi azonban neki hamar torkára forrand.” A püspök „kedvetlen érzéssel” fogadta e sorokat, a pénz kifizetését nem engedélyezte, mivel a zsinatra még nem kellett elutazni, továbbiakban több méltányosságot várt el Bardocztól „a nálad év és érdemben öregebbek iránt”.¹⁷

Bardocz 1848. október 8-án a gyulafehérvári székesegyházban prédikált, a helybeli katonaságot és várparancsnokot, Horák Ferenc tábornokot annyira felháborították az ott elhangzottak, hogy Kovács Miklós püspöktől 12-én követelte a szónok eltávolítását. A várparancsnok szerint a pap nemcsak arrogánsan viselkedik a tisztekkel szemben, hanem kedélyeket izgató beszéde nyilvános felkeléshez is vezethet. Már a szószékről is a lázadás és a viszálykodás ígét hirdeti. Nem tolerálhatja ezt a magatartást, hiszen legfontosabb kötelessége az őfelsége irányában tanúsított hűség. Követelte, hogy „ezt a veszélyes papot” mielőbb távolítsák el, különben

nem tudja garantálni, hogy nem fogják inzultálni. A püspök másnap felszólította az érintettet a maga igazolására, hangoztatva „hogy senkit meghallgatatlanul elítélni nem akar”.¹⁸

14-én a püspök válaszolt a tábornoknak. Csatolta Bardocz nyilatkozatát, továbbá számos pap és világi polgár igazolását arról, hogy papja október 8-án nem tartott izgató beszédet, hanem éppen a fejedelemhez és a hazához való hűségéről prédikált. A feljelentő Schneider hadnagy csak pillanatokig volt jelen, így nem tudhatja megítélni a beszéd tartalmát. Egyébként papjait intette, hogy minden tekintetben hivatásuknak megfelelően viselkedjenek. Kérte, hogy a tábornok is parancsolja meg alárendeltjeinek, hogy szóban és cselekedetekben a békességet terjesszék. A feszültség mégis tovább nőtt, a helybeli gimnáziumi tanárok közül tíz pap október 16-án a püspökhöz fordult, miszerint a katonák az egyik papot meg akarják gyilkolni. Kérték a püspököt, lépjen fel „a katonai rémuralkodásnak, a papság szabad szava és véleménye elnyomására, sőt kiirtására irányuló” eljárás ellen. Követelték megnyugtatójukat, ellenkező esetben fenntartották maguknak a jogot, „felsőbb magyar törvényhatóságnál eszközölni számunkra illő biztosítékot”. A püspök azonban elutasította a kérést: hivatkozott 14-i levelére és arra, hogy a pap megölésére szőtt tervek nem bizonyíthatók.¹⁹

1848. október 26-án a püspök, miután a gyulafehérvári várat 21-én ostromállapotba helyezték,²⁰ felmentette Bardoczt valamennyi Gyulafehérváron gyakorolt hivatalából, és áthelyezte Marosvásárhelyre. Az erdélyi főkormányzónak írt levele szerint „véletlenül közbejött súlyos körülmények igénylették”, hogy Bardocz János „Marosvásárhelyre közéleti költészet tanárnak áttétessék.”²¹ Marosvásárhelyen azonban nem tölthetett sok időt, hiszen a császári csapatok és a velük szövetséges román népfelkelők 1848. november 5-én este bevonultak a városba.²²

Bardocz november 18-án Pestről keltezett cikkében, a *Marczius Tizenötödikében*, a radikálisok lapjában fejtette ki politikai nézeteit. A dinasztiaról múlt időben szóló szerző szerint küszöbön áll a köztársaság kialakítása, így nincs értelme alkudozni, ráadásul a király szavának úgysem hinne senki. „Avagy annyi sok méltatlanságok, létünk ellen irányzott, annyi sok megtámadtatások és szószegések után is találtatnék valaki, ki a királyi szónak hitelt adna? Nem hiszem, hogy a becsületes magyarok sorában ily dőre ember találtassék. A mi volt dinastiánk, örök időknél a királyi hatalom és fénytől ment, keserves poenitentiávali átélése által sem volna képes elegendőleg bűnhődni azon iszonyú vétekért, melyet elkövetett akkor, midőn leigázó s megsemmisítő háborút indított azon nemzet ellen, melynek életét és uralmát köszönhetette.”²³

November 19-én „a Pesten tartózkodó erdélyvidékiekhez” intézett felhívást. Felszólította őket, hogy „alakítsanak magukból egy honvéd századot, mely kötelezze magát a béke és rend helyreállításáig harcolni a többi magyar és székely bajnokok sorában”. Saját helyzetéről is szólt: „Én, hábar papi hivatásomnál fogva, a vallás és erkölcsnek előmbe jelölt szellemi terére vagyok is szorítva: mindazáltal, mivel egyszermind székely is vagyok, kinek vele született honszeretetét, az anyaszentegyház parancsa-

inak egész özvege sem képes korlátozni – ezennel, lelkestől, testestől felajánlom magam az önök sorába, hogy hazámnak, keblem minden dobbanásával összeforrott szabadságát védeni segítsen.”²⁴

1848 novemberében közölték a pesti lapok *Szózat székely véreimhez* című felhívását. Bevezetésül emlékeztette olvasóit arra a sok csalódásra, ami a katonáskodás kapcsán érte a székelyeket, s felidézte a tatárok pusztításait is. Most ennél is nagyobb veszedelem fenyeget: „a végpusztulás”! A bányák jövedelme és bevételeink mind Bécsbe vándoroltak, Erdély népe pedig ínséggel küzdött. Idegenekkel kellett hadakoznunk, „ráadásul a székelyre állandó fegyvert nyomtak”. Emlékeztette olvasóit Mádéfalvára és a határőri terhekre, az idegen katonatisztekre, arra, hogy a székely ifjak nem tudtak továbbtanulni. A „király személyét körülhálózó cselszövők” fellázították a nemzetiségeket, akik most „égetnek, rabolnak, gyilkolnak mindenfelé”. Az agyagfalvi gyűlés határozatával összhangban tömeges felkelésre szólította fel a székelyeket. „Lépjetek föl összesített erővel mielőbb! – zárta mondanivalóját. – S felkelésteekre, az ellenünk fegyverben álló lázadók semmivé fognak tipratni, a béke és rend visszaáll, ’s a magyar és székely, rég nem élvezett szabadságának gyakorlatába lép. És akkor virulni fog e hon, és benne a nemzet dicső nagy és boldog leend örök időkre.”²⁵

1848 decemberében egyre kedvezőtlenebb hírek érkeztek a székelyföldi kisháborúról, aminek következtében a magyarországi sajtóban is kritikus hangok szólaltak meg. Bardocz erre válaszul a *Pesti Hírlap* 1848. december 13-án megjelent számában védelmébe vette földijeit. A székelyeket azok kritizálják, „kik maguk mit sem tevének önmaguk védelmére, mint szájba repülő sült galambot, várták a székely népet, hogy ez önmagától lelkesülve... tömegestől keljen fel”. A székelyek egy részét azért csábíthatták el, mert hiányoztak azok a „lelkes néptanárok”, akik felvilágosították volna őket arról, hogy „a harcban önmagáért, nemsokára számára is felderülendő szabadsága biztosításáért harcol”. Megjósolta, hogy amint megnyílik az út Magyarországról a Székelyföldre, akkor a székelyek tömegesen csatlakoznak a szabadságharchoz: „És ekkor a székely nép lelkestől-testestől a magyaré lesz; s rég nem szemlélt erő és lelkesedéssel fog fölkelni, lemosni a szégyent, mit nehányszáz lőcslábú borvizes atyafi hozott fejére, s megmutatni a világnak, hogy ő Attila világhódító seregének méltó ivadéka.”²⁶ Bardocz hírlapírói jelentőségét mutatja, hogy Németh László későbbi kormánybiztos 1848. december végén nyílt levelet írt Bardocznak, amelyben hangsúlyozta, hogy a székely tábor áll, noha a fekete-sárgák gúnyolódnak rajta.²⁷

1849. január elején Bardocz János is Debrecenbe menekült, s mivel anyagi helyzete egyre nehezebbé vált, segílyt kért az Országos Honvédelmi Bizottmánytól.²⁸ A cívis városban rövid időn belül összetűzésbe került a helybeli katolikus plébánossal, Molnár Péterrel. Január 14-én a képviselőházban benyújtotta folyamodványát, „hogy miután a helybeli katol[ikus]. plébános megtagadta tőle az engedelmet a kat. templomban a néphez buzdítólag szólhatni, engedtessek meg neki ez ezen teremben”.²⁹ Molnár január 26-án válaszolt a vele szemben megfogalmazott vá-

dakra a hivatalos lapban. Eszerint 10-én felkereste Bardocz, hogy következő vasárnap 14 órakor hazafias szónoklatot akar tartani a templomban. „Ámbár a’ debreczeni rom[ai]. kat[olikus]. egyházban Bardocz János úr előtt is sűrűn hangzottak és hangzanak hazafiságos egyházi szónoklatok – folytatta Molnár –; de én óhajtván, hogy a jóból legyen minél több, a fenebbiek értelmében azon válaszomat adtam Bardocz János úrnak, hogy neki az egyház szószékét a mondott szent célra szívesen átengedem, hanem hozzon bizonyítványt 1) hogy neki a’ néphez nyilvánosan szólani, vagyis népgyűlést tartani a’ rendőrségtől engedelve van, 2) hogy valóban lelkes.” Bardocz e két feltételt nem teljesítette, ezért a templomot nem bocsájthatta rendelkezésére.³⁰ Január 26-án Molnár válaszát a képviselőház a kérelmi választmányhoz utalta.³¹ Egyetértünk Borossy Andrással, aki szerint az ilyen ügyeknek nem sok keresnivalójuk volt az országgyűlésben.³²

A debreceni kudarc után Bardocz Nagyváradra érkezett, ahol jó kapcsolatba került Thurzó János Bihar megyei alispánnal. Valószínűleg itt hangzott el az a „polgári szózat”-a, amely Nagyváradon nyomtatásban is megjelent. A datálást segítheti, hogy a beszéd elhangzásának pillanatában még Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy volt a császári csapatok főparancsnoka. A bevezetőben emlékeztette hallgatóóságát, hogy a múltban a papság a zsarnoki kormánygépezet szolgája volt. A márciusi események azonban „fölordották nyelvünket”, így a papság kötelessége a nép hazafiúi lelkesedésének élesztése. A beszédben felbukkannak a korszak jellegzetes történelmi narratívái: a magyar mindig hűséges volt fejedelméhez, aki elidegenítette a néptől az arisztokráciát, ellenünk uszította a nemzetiségeket, a nép szellemi és anyagi tulajdonait elvonta, stb.³³ A szerző a fő hadszíntér eseményeit és a polgárháború borzalmait tartotta a dinasztia fő bűnének:

„De ha az austr[iai]. ház irántunki atyai szeretetéről világosabban meg akartok győződni: tekintsétek meg azon helyeket, melyeken Windisch-Grätz-nek, ezen teljeshatalmú hóhérnak a serege átvonult, s melyek az austr[iai]. ház parancsára felizgatott lázongó csordák pusztításai és gyilkolásainak véres színhelyül szolgáltak.”³⁴

Windisch-Grätz „az örökös szolgaságnak soha le nem rázható lánczaival” akar leigázni, ezért fel kell kelniünk ellene. Hiába foglalták el az osztrákok Budapestet, mivel a nemzet kormányát nem találták ott. Kossuth Lajos személye kezeskedik ügyünk győzelméről, ezért főként érte kell imádkoznunk. A hon legdrágább kincsét, a nemzet szabadságát a honvédeknek kell megvédeni. A honfiak és honleányok teljesítsék kötelességüket! A honleányok lelkesítsék a férfiakat, és soha ne nyújtsák kezüket, „ki a nemzet létharcának teréről valamely kitűnő vitézség és érdemlett dicsőséges bizonyítványát nem fogja hazahozni”. Végül még leszögezte: „Itt most más jelszó tetteinket nem vezérelheti, mint a nemzet szabad élete, vagy mindnyájunk halála. E honnak szabad és dicsővé kell fölvirulnia, vagy mindnyájan az összeroskadandónak romjai alá temetkezendünk.”³⁵

Bardocz váradi sikeres szereplését támasztja alá, hogy Thurzó János Bihar megyei alispán támogatásával 1849. március 8-án³⁶ újra az Orszá-

gos Honvédelmi Bizottmányhoz fordult, mivel a Székelyföldön szeretne volna népfelvilágosító tevékenységét folytatni. A kormány ennek hatására március 12-én felszólította Csány László tejhatalmú biztost a pap alkalmazására:

„Bardocz János Erdélyből menekült r[ómai]. katolikus lelkész – Thurzó János Bihar megyei alispány ajánló levele kíséretében – egy okirattal ellátott folyamodványt bocsájtott a Honvédelmi Bizottmányhoz, melyben sikert ígérve ajánlkozik a Székelyföldön a népet lelkesíteni, buzdítani, s igaz ügyünk érdekében felvilágosítani.

A Honvédelmi Bizottmány méltányolván Bardocz Jánosnak Nagyváradon e tárgyban tett sikeres közremunkálását, őt a Székelyföldre leendő utazásra 60 ezüst ft útiköltséggel ellátta.

Minek következtében Teljhatalmú Kormánybiztos úr ezennel felszólítatik, miként nevezett Bardocz Jánost bölcs belátása szerént alkalmazza, s hatáskörében őt tehetségéhez képest használja fel.”³⁷

Csány azonban nem hatódott meg az ajánlattól, és kerek perec elutasította a felszólítást, min írta „a székely nép annyira lelkes és patriotus, hogy tömegestül fölkelt, itten tehát szükség lelkesítésre nincs. Így tehát az ajánlott lelkész úr szolgálatát igénybe nem vehetem.”³⁸ Ebben a helyzetben Bardocz nem a Székelyföldre, hanem Kolozsvárra utazott. *Polgári szózat a néphez* című, fentebb ismertetett beszédét már 1849 márciusában lehetett kapni a a kolozsvári Tilts-féle könyvkereskedésben.³⁹

Nem vesztegette az időt, mert március 25-én már a kolozsvári városháza erkélyéről mondott beszédet az egybegyűlt népnek. Először a népszónokok feladatát határozta meg: a nép szívébe kell csöpögtetni a szabadság eszméjét. Rögtön leszögezte azt is, hogy ő szabadság alatt mindig köztársasági szabadságot ért, s ha „valamelyiket azon tökfilkók közül királyunknak kell elfogadnunk”, akkor arra kell törekednünk, hogy ez a vegyes házasság ne tartson sokáig. A szónok a mohácsi vésznél is nagyobb csapásnak tartotta, hogy az ausztriai ház karjai közé vetettük magunkat, mivel a Habsburgok ki akarják irtani a magyart a szabad nemzetek sorából. A már gróf Széchenyi Istvánnál is megfigyelhető romantikus nemzetszemléletet követve, Bardocz szerint a magyar feltámadt szendergéséből, és „visszakövetelte évszázadokon át bírt szabad jogait”. Ausztria „csak a régi zsarnok nótát pengeti”, ezért „Magyarország válópert indított a Habsburg ház ellen; s Bem és Görgei hős vezéreink oly hatalmasan allegálnak,⁴⁰ miként nemsokára a Habsburg család száműzetésének ítélete fog az egész birodalmon átdörgegni”.⁴¹

A szónok továbbfejlesztette a már korábban is használatos zsidó–magyar történelmi párhuzamot is. Isten egykor nemcsak a zsarnokokat fogja kérdőre vonni, hanem a magyartól is megtudakolja, mit tett szabadsága érdekében. Ha a magyar „gyáva könnyelműséggel engedte magát leigázni”, akkor Isten azt fogja mondani, magának tulajdonítsa a bajt. „Ha ellenben a magyar megtámadott szabadságának birtokában fog Isten előtt megjelenni, akkor Isten így fog hozzá szólni: én az Ószövetségben választottam volt magamnak egy népet, melyet századokon keresztül áldásimmal halmoztam el. Ezen nép később eltávozott tőlem; mi

okból az Újszövetségben egy más nemzetet, a magyart fogadtam helyette különös kegyelmembe.”⁴²

Árpád, „a magyarok Mózesé” hozta be e földre a népet, később a zsidó és a magyar nép is eltávolodott Istentől: a zsidók az aranyborjú, míg a magyarok „az ausztriai trónon mászkáló borjuk és ökrök” imadására vetemedtek. Isten, amint a zsidó néphez küldött megváltót, „úgy ezen újszövetségi választott népemhez is küldöttem a Kossuth Lajos személyében egy polgári megváltót, ki szónoklatának mennydörgő hatalmával a magyart három százados elszenderedéséből rázza fel; s mutassa meg neki az igaz utat, az igazság és szabadság útját, mely őt már itt e földön Istenéhez vezet”.⁴³

Tanulság: a zsidó nép nem engedelmeskedett a megváltónak és elpusztult, a magyar engedelmeskedik, így nem fog elpusztulni. A szónok megosztotta két óhaját is hallgatóságával: a hazaáruló főpapokat más becsületes lelkészekkel kell felváltani, másik óhajta „a magyar köztársaság mielőbbi kikiáltása”. Végső következtetése pedig: „Mert a népboldogság, egyedül a népszabadság magvaiból virulhat föl. A népszabadság pedig, egyedül a köztársaságban verhet állandó és szilárd gyökeret.”⁴⁴ Utóbbi megállapítást Bardocz 1849. április 20-án egy emlékkönyvbe is bejegyezte.⁴⁵ A „gaz főpapok” leváltásának volt egy másik vonatkozása is, tudniillik Gyulafehérváron felmerült a lakosság körében Bardocz püspöki kinevezése is, legalábbis erre következtethetünk a tekintélyes polgár, László Elek ügyvéd egyik naplóbejegyzéséből. Ő arról írt, hogy olyan főpapokat kell kinevezni, akik erélyesen szembeszálltak volna a zsarnoksággal. „Ilyen prímásnak való embert – gondolom – lehetett volna kapni a főtisztelendő magyarhoni papságból legalább ezret – füzte tovább gondolatait László –, sőt még az erdélyi megyéből is igen többeket, s hogy másokat elhallgassak, ki lehetett volna nevezni Bardocz Jánost!”⁴⁶

A helyben megjelenő *Honvéd* másnapi számában elismeréssel ismertette a beszéd fontosabb megállapításait, és kitért annak fogadtatására is: „A nép magas tetszéssel kísérte végig a derék lelkész beszédét. Nagyszerűen megható volt különösen egy jelenés, midőn szónok Kossuth Lajos szabadság-megváltónkat, mint köztársaság elnökét élteté. A nép szünni nem akaró éljen rohamokban tört ki.”⁴⁷

Kolozsváron, ahol korábban káplán volt, beengedték a nagytemplomba, így március 31-én 10 órai kezdettel „a lázadók gyilka alatt elvérzett magyarokért” tartott gyászistentiszteleten prédikált, s ez a beszéde szintén sajtó alá került. A keresztényeknek kötelességük megemlékezni halottjaikról – kezdte prédikációját. A Királyhágón túl fellázadt szerbek és cimboráik, a hazánk földjére behozott zsoldosok rombolnak, égetnek és gyilkolnak. Mindez a királynak és családjának nevében és parancsára történik. Következtetése szerint „a Királyhágón túl elvérzett társaink fő gyilkosa tehát maga az oszt[rák]. ház”. Felidézte Gyulafehérvár és Nagyenyed pusztulását, és úgy vélte az osztrák katonaság és a szászok ingerelték a magyarok ellen a románokat. Erdélyben is a „fő gyilkos” az osztrák ház, amelynek védeni kellett volna az országot, nem megtámadni. Határozottan állást foglalt a köztársaság mellett: „a magyar földnek,

minden koronától meg kell örökre tisztulni, ha a szabadság állandó bírására akar számolni”. A külföldi népmozgalmak célja is a köztársaság kivívása. A szónok méltatta Kossuth Lajos érdemeit is, hozzátéve, hogy míg ő áll a szabadságmozgalom élén, „addig a szabadságharc biztos kiemeneteléről kételkedni nem lehet”. Felszólította hallgatóságát, hogy imádkozzanak „a haza felett virrasztó kormányelnök”-ért, Kossuthért. A beszéd végén a szónok már himnikus stílusban fogalmazta meg kéréseit. „Virulj tehát hazám szent földe a természetnek halmaid és rónáidon fejledező milliárd áldásaiban! Emelkedjél nemzetem szent neve dicsőséged és szabadságodnak teljes élvezetében; s hatalmad és jóllétednek, messze elterjedő hírében! Nevedeteket, nemesbüljetez és gyarapodjatok hazámfiái és lányai! És te Isten, magyarok Istene! Hallgasd meg szolgálódnak feléd emelkedő buzgó fohását!”⁴⁸

A *Honvéd* ismét nem fukarkodott a dicsérettel. A szónok a tudósítás szerint „jól is használta az alkalmat. Az Isten hozta hozzánk Bardoczt. Hol azt, ki a köztársaságról s minden szenvedéseink dacára – az osztrák atyáskodó(!) dinasztiatól elszakadástól merészelt volna közhelyen beszélni, megkövezés veszélyének gondoltak kitéve lenni: Bardocz áldozár úr beszédei furore-t⁴⁹ csinálnak.”⁵⁰

Bardocz ezt követő szerepléséről lényegesen kevesebb és időnként elmentmondó forrásunk van. Kővári László történetíró egyetlen mondatot szentel neki Erdély 1848/49-es történetét tárgyaló monográfiájában: „A székely születésű Bardocz, katolikus hitszónok, városról városra járt, az erkélyekről egész papi ornátusban, polgári prédikációkat tartott.”⁵¹ Ezt megerősítik az osztrák hatóságok is, hiszen szerintük 1849. május 20-án Bardocz Marosvásárhely egyik terén mondott beszédet egy erkélyről. Ebben elítélte a kishitűeket, akik szerint Magyarország éretlen a köztársaságra, és reményének adott hangot, hogy a Szent Szövetséget hamarosan a magyar és a német forradalmárok szövetsége fogja felváltani.⁵²

Mikár Zsigmond 1869-ben megjelent adattára szerint a dualizmus időszakában Bardocz a Rikánbelőli honvédegylet tagja volt mint 1849-es tábori főpap.⁵³ Az ott megadott tábori lelkészek (Finta István, Szabó János, Vitályos György) kinevezése jól követhető, Bardoczról viszont jelenleg nincs levéltári forrásunk.⁵⁴ Szentkatolnai Bakk Endre szerint tábori lelkész, honvéd főhadnagy, utóbb tábori főpap volt, ami kérdéses, tekintettel arra, hogy akkoriban a tábori lelkészeknek nem volt katonai rangja. Összességében valószínű, hogy a szabadságharc végén csatlakozott a magyar hadsereghez, és hogy tábori pap volt,⁵⁵ de biztosan csak az jelenthető ki, hogy 1850 júniusában a csíksomlyói zárdában tartották fogva,⁵⁶ majd Marosvásárhelyen hadbírótság elé állították, de börtönéből megszökött és emigrált. Életének az utolsó szakasza már egy másik tanulmány tárgya lehetne.⁵⁷

Bardocz János 1848/49-ben a polgári átalakulás és a köztársasági államforma rendíthetetlen híve volt. Jelenleg nincs adatunk arról, hogy kapcsolatban állt volna a debreceni radikális ellenzékkel.⁵⁸ E sajátos stílusú népszónok-tevékenységét részben az események felgyorsulása, részben az analfabetizmus magas aránya indokolta. Ugyanakkor már kortár-

sait is megosztotta az a kérdés, vajon szükség van-e népszónokokra? Sikere 1849-ben és a hazatérését övező sajtóviesszhang 1867-ben azt bizonyítja, hogy az erdélyi magyarok és székelyek örömmel hallgatták szónoklatait.⁵⁹

■ JEGYZETEK

1. GYFL I.9. Papok személyi nyilvántartásai 1715–1997. 3 d. a. kötet. Liber Sacramentorum 1816–1891. 88, 90.
2. GYFL I. 1/a Protocollum Dioecesanum de anno 1844. 1056/1844, 1071/1844. Ferenczi 2009. 174.; Fazekas 2003. 372., itt azonban, szemben a szakirodalommal Szentkatolnát adta meg születési helyének; Demeter 2008. 37.
3. Egyházi Literaturiai Lap 3. évf. (1846) 8 sz. 32.
4. GYFL I. 1/a 380. d. 568/1846.
5. Hon és Külföld 6. évf. (1846) 7. sz. 27–28.
6. Hon és Külföld 6. évf. (1846) 7. sz. 28.
7. Mult és Jelen 6. évf. (1846) 105. sz. 614.
8. GYFL I. 1/a. Protocollum de anno 1846. 950/1846; GYFL I. 1/a 383. d. 1599/1846.
9. Schem. Trans. 1848. 11; Károlyfejérvári Tudósítvány 1856/57. 13; Szilágyi 1898. 10.
10. Kolozsvári Híradó 1. évf. (1848) 7. sz. 27.
11. GYFL I. 1/a. 11. cs. 392. d. 1010/1848.
12. GYFL I. 1/a. 11. cs. 392. d. 1010/1848.
13. Tamási 2007. 143.
14. Tamási 2007. 193.; Religio és Nevelés 6. évf. (1848) 49. sz. 382. A követválasztásról a Kolozsvári Híradó tudósítását a hivatalos lap, a Közlöny is átvette. Közlöny 1. évf. (1848) 95. sz. 483.
15. GYFL I. 1/a. 389. d. 1268/1847.
16. Nagy Alajos: *Csaplár Benedek*. Figyelő 11. évf. (1881) XI. k. 59.
17. GYFL I. 1/a 16. cs. 393. d. 1232/1848.
18. GYFL I. 1/a 13. cs. 393 d. 1250/1848. Az esetet röviden ismerteti Tamási 2007. 264–265.
19. GYFL I. 1/a 13. cs. 393. d. 1256/1848.
20. GYFL I. 1/a 16. cs. 393. d. 1279/1848; GYFL I. 1/a 4. cs. 392. d. 1280/1848.
21. GYFL I. 1/a. 17. cs. 394. d. 1297/1848; Tamási 2007. 317.
22. Pál-Antal Sándor: *Marosvásárhely gyászos novembere*. In: Pál-Antal 2023. 179–183.
23. Marczius Tizenötödike 1. évf. (1848) 213. sz. 858.
24. Pesti Hírlap 1. évf. (1848) 218. sz. 1088–1089.; átvette a Közlöny 1. évf. (1848) 163. sz. 779.
25. Közlöny 1. évf. (1848) 153. sz. 739.
26. Pesti Hírlap 1. évf. (1848) 240. sz. 1177.
27. A Honvédben megjelent levelet közli Süli 2017. 58–59.
28. MNL OL H 2 (OHB) 1849:3179.
29. Közlöny 2. évf. (1849) 5. sz. 17.
30. Közlöny 2. évf. (1849) 11. sz. 39.
31. Közlöny 2. évf. (1849) 12. sz. 42.
32. Borossy András: *Az országgyűlés*. In: Szabó 1948. 374.
33. Bardocz 1849/1. 1–9.
34. Bardocz 1849/1. 10.
35. Bardocz 1849/1. 11–20.
36. ÖStA HHStA MdÄ IB BM Akten Kt. 87. 1855:2571.
37. ÖStA HHStA MdÄ IB BM Akten Kt. 87. 1855:3179.
38. Csány–Hermann 1998. II. k. 236–237.
39. Honvéd 2. évf. (1849) 76. sz. 300.
40. allegálnak (lat.) – vitatkoznak

41. Bardocz 1849/2. 1–8.
42. Bardocz 1849/2. 9.
43. Bardocz 1849/2. 10.
44. Bardocz 1849/2. 11–15.
45. Lestyán Sándor: *A legszebb Emlékkönyv*. Budapest 3. évf. (1947) 7. sz. 237.
46. László–Sávai 1998. 166.
47. Honvéd 2. évf. (1849.) 75. sz. 293.
48. Bardocz 1849/3. 1–16.
49. furor (lat.) – düh, elragadtatás
50. Honvéd 2. évf. (1849) 80. sz. 313.
51. Kővári 2014. 194.
52. ÖStA HHStA MdÄ IB BM Akten Kt. 87. 1855:2571.
53. Mikár 1869. 79.
54. Zakar 1999. 130, 155, 162.
55. Szentkatolnai Bakk Endre: *Az erdélyi r. kath. világi és szerzetes papság az 1848 – 1849-iki szabadságharc alatt*. Történelmi Lapok 8. évf. (1902) 69–70.; Zakar 1999. 119–120.
56. Demeter–Pál–Antal–Süli 2018. 516.
57. ÖStA HHStA MdÄ IB BM Akten Kt. 87. 1855:2571.
58. Urbán Aladár: *Agitáció a Magyar Köztársaságért 1848/49-ben*. In: Urbán 2020. 228–255.
59. Magyar Polgár 1. évf. (1867) 67. sz. 275.

■ FORRÁSOK, IRODALOM

Levéltárak

GYFL – Gyulafehérvári Főegyházmegeyi Levéltár

I. 1/a. – Protocollum pro anno 1844–1849, Püspöki Hivatal Iktatott irata

I. 9 – Papok személyi nyilvántartásai 1715–1997. 3 d. a. kötet. Liber Sacramentorum 1816–1891.

MNL OL H 2 – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány

ÖStA HHStA MdÄ IB – Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof-, und Staatsarchiv Ministerium des Äussern Informationsbüro

Folyóiratok

Budapest – Budapest. A székesfőváros történeti, művészeti, és társadalmi képes folyóirata

Egyházi Literaturai Lap – Egyházi Literaturai Lap. Független a Religio és Neveléshez Figyelő – Figyelő. Irodalomtörténeti Közöny

Hon és Külföld – Hon és Külföld mint a Mult és Jelen toldalékja

Honvéd

Károlyfejevári Tudósítvány 1865/57. – A károlyfejevári római-katolikus nyilvános főgymnasium I. tuosítványa 1856/57. Kolozsvár, d. n.

Kolozsvári Híradó

Közöny – Közöny, hivatalos lap

Marczius Tizenötödike

Magyar Polgár – Magyar Polgár. Politikai Lap

Mult és Jelen – Mult és Jelen. Erdélyi Hirlap

Pesti Hirlap

Religio és Nevelés – Religio és Nevelés. Kath. egyházi folyóirat

Történelmi Lapok

Könyvészeti források és feldolgozások

- Bardocz 1849/1 – Bardocz János: *Polgári szózat a néphez*. N[agy].várad, 1849.
- Bardocz 1849/2 – Bardocz Jánosnak Folyó évi martius 25, a a városház erkélyéről tartott beszéde. Kolozsvártt [!], d. n.
- Bardocz 1849/3 – Bardocz János: *Emlék Beszéd, melyet a lázongók gyilka alatt elvénzett magyarokért, folyó évi mart. 31., a szabadságtéri nagytemplomban tartott gyász istentisztelet alkalmával mondott*. Kolozsvártt [!] 1849.
- Csány–Hermann 1998 – Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. S.a.r. Hermann Róbert. I–II. Zalaegerszeg, 1998.
- Demeter 2008 – Demeter Lajos – Demeter László: *Honvédnévkönyv. Sepsiszentgyörgyiek 1848–1849-ben*. Barót, 2008.
- Demeter–Pál-Antal–Süli 2018 – Demeter Lajos – Pál-Antal Sándor – Süli Attila: *Háromszék az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején*. Marosvásárhely, 2018.
- Fazekas 2003 – *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623–1918 (1951)*. Bp., 2003.
- Ferenczi 2009 – Ferenczi Sándor: *A Gyulafehérvári (Erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. Bp.–Kvár, 2009.
- Kővári 2014 – Kővári László: *Erdély 1848–1849-ben*. Bp., 2014.
- László–Sávai 1998 – László Elek: *Egy Gyulafehérvári Polgárnak Naplója az 1848/9. évi Forradalom alatt*. S. a. r. Sávai János. Szeged, 1998.
- Mikár 1869 – Mikár Zsigmond: *Honvéd-schematismus, vagyis az 1848/49. honvédseregéből 1868-ban még életben volt főtisztek névkönyve*. Pest, 1869.
- Pál-Antal 2023 – Pál-Antal Sándor: *Újabb szemelvények Erdély történetéből*. Marosvásárhely, 2023.
- Schem. Trans. 1848 – *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transilvaniensis ad annum bissextilem a Christo nato MDCCCXLVIII Jussii et impensis suae excellentiae episcopalis*. Claudiopoli, typis lycei regii.
- Süli 2017 – Süli Attila: *Két háromszéki kormánybiztos a forradalom és szabadságharcban. Gál Dániel és Németh László tevékenysége 1848–49-ben*. Bp., 2017.
- Szabó 1948 – *A szabadságharc fővárosa Debrecen. 1849. január–május*. Szerk. Szabó István. Debrecen, 1948.
- Tamási 2007 – Tamási Zsolt-József: *Az erdélyi római katolikus egyházmegye az 1848–49-es forradalomban*. Kvár, 2007.
- Urbán 2020 – Urbán Aladár: *A törvényesített forradalomtól az önvédelmi háborúig*. Válogatás Urbán Aladár írásaiból. Szerk: Hermann Róbert. Bp., 2020.
- Zakar 1999 – Zakar Péter: *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben*. Bp., 1999.